

Trg in park Zvezda ob njem, ki pa ni spreminjal imena, obdajajo stavbe, ki so tudi doživljale različne usode. Njihov opis avtorica začneja s Kazino, Kongresnim trgom št. 1, ter gre nato od stavbe do stavbe, dokler kroga ne zaključi s stavbami na današnji Slovenski cesti, s cerkvijo sv. Trojice ali uršulinsko cerkvijo. O vsaki stavbi, njeni usodi in prebivalcih so v knjižici bolj ali manj podrobni podatki.

Knjižica je bogato opremljena s slikovnim gradivom, tako s fotografijami starih mestnih načrtov in skic še iz Valvasorjevih časov kot tudi s starimi in novimi fotografijami hiš, ki so v tekstu opisane. Zanimivi so napisi iz tridesetih let na posameznih stavbah, na primer na kavarni Kazina ali na Lavrenčičevi hiši, kjer je bila tedaj lekarna, napisa sta v latinici in v cirilici. Lahko si ogledamo, kako je potekalo oranje v parku Zvezda v letu 1942, kamor so nato posadili krompir. Slike tudi pokažejo, kako so se spreminjale posamezne hiše ob trgu; kar grozljiv je pogled na podiranje Wurzbachove hiše v šestdesetih letih. O razmerah v Ljubljani so povedni tudi podatki o postavljanju in podiranju spomenikov, ki so bili postavljeni na Kongresnem trgu ali v parku Zvezda.

Knjižica ponuja pregled razvoja in usode nekega prostora v Ljubljani, hkrati pa spodbuja radovednost, odpira vrsto vprašanj in pravzaprav izziva obsežnejšo raziskavo ne le o samem trgu, temveč tudi o stavbah ob njem, o njihovem nastajanju, propadanju ali rušenju zaradi sprememb, ki jih je terjal promet, in o usodah njihovih prebivalcev. K temu lahko bralca spodbudi tudi obsežen seznam virov in literature, ki dokazuje, da je bilo za tako strnjeno napisan tekst potrebnega zelo veliko preverjanja in prebiranja.

Eva Holz

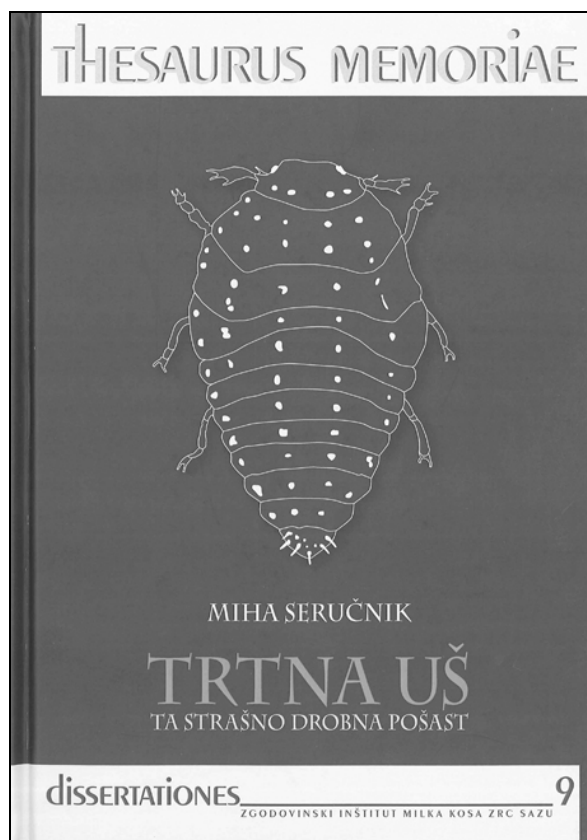

Miha Seručnik: Trtna uš, ta strašno drobna pošast. Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, 250 strani (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 9).

V zbirki Thesaurus memoriae, v kateri običajno izhajajo nekoliko dopolnjene doktorske disertacije, je leta 2011 izšla knjiga Mihe Seručnika Trtna uš, ta strašno drobna pošast. Avtor si je za pripravo naloge izbral obravnavo problema, ki je na prvi pogled sicer videti nenavaden, majhen in nepomemben, saj je bil lokalno omejen na vinorodna področja. Ko pa ga pogledamo s širšega zornega kota, upoštevajoč pomen vina v slovenski kulturi, ter ga postavimo v konkreten čas in prostor, pokaže svoje pošastne

razsežnosti. Ker je bil v obravnavanem času dobršen delež populacije življenjsko odvisen od obdelovanja kmetijskih zemljišč in pridelka, ki so ga pobrali po truda in dela polnem letu, so katastrofe, med katere lahko upravičeno štejemo tudi propadanje vinogradov zaradi trtne uši, prizadele veliko večji delež prebivalstva, kakor si je brez natančnejšega poznavanja tematike mogoče predstavljati.

Po spremembah, ki jih je bila habsburška monarhija prisiljena izvesti po letu 1848, so kmetje postali osebno svobodni in lastniki zemljišč, ki so jih obdelovali. S pravnega vidika je ukinitve fevdalnih odnosov pomenila, da je kmet postal državljan v sodobnem pomenu besede, saj je postal podrejen neposredno državi. Vendar je, kakor pri večini dobrih rešitev, tudi v tem primeru obstajal tisti ampak, ki je za malega kmeta ob predvidenem izboljšanju življenja in položaja pomenil njegovo otežitev. Kmetje so morali namreč vse dobljeno tudi plačati. Plačati so morali tretjino stroškov za zemljiško odvezo svoje posesti, po regulaciji servitutov, ki so pripadali kmetiji, pa so se sicer za odškodnino morali odreči koriščenju dela zemljiških površin in se odpovedati ali vsaj zmanjšati pridelavo v kmetijski panogi, ki je velikokrat predstavljala ekonomsko osnovo predvsem manjših kmetij. V desetletjih, ki so sledila zemljiški odvezi, sta drobljenje posesti in naraščanje zadolževanja postala prevladujoča trenda v gospodarjenju na kmetijah. Nepričakovana ko-

njunktura v šestdesetih letih 19. stoletja je gospodarske kazalce sicer obrnila navzgor, leta 1873 pa ji je sledil finančni zlom. Po njem si je gospodarstvo, katerega del je bilo tudi kmetijstvo, le težko spet opomoglo, sanacija posledic zloma pa je bila dolgotrajna in naj bi po nekaterih ocenah trajala skoraj do konca 19. stoletja.

Nekatere od teh sprememb se kmetij na vinorodnih območjih sicer niso dotikale, saj so jih ponekod tudi že od 13. stoletja dalje obravnavali po posebnem gorskem pravu, kljub temu pa se splošni neugodni situaciji in klimi v kmetijstvu niso mogle izogniti. Zemljiška posest gorskopravnih kmetij je bila praviloma mala, zemljišča so bila slabo rodovitna in na njih razen vinske trte ni bilo mogoče pridelati tržno zanimivih viškov. Ko pa se je v drugi polovici 19. stoletja v njihovih, do tedaj razmeroma zdravih vinogradih naselila trtna uš oziroma »strašno drobna pošast«, je marsikateri kmet na taki kmetiji obupal.

Kot ugotavlja avtor, so vinsko trto na območju med Atlantikom in Srednjim vzhodom različne skupnosti gojile že v mlajši kameni dobi, prostora Amerike in Evroazije pa sta bila do odkritja Amerike med seboj popolnoma ločena. Ko je prišlo do njunega srečanja, so ljudje med njima seveda prenašali dobrine, ki so jih našli na novih območjih. Spet pa je bil po sredi tisti ampak, ki je ob dobrinah med obema svetovoma prenašal tudi nekatere nepredvidene elemente. V kmetijstvo »starega sveta« so tako poleg koruze, krompirja, paradiznika in drugih pridelkov med drugim zašli tudi koloradski hrošč, peronospora, oidij in trtna uš. Slednjo so v Evropo nevede prinesli okoli leta 1860 na korenskem sistemu ameriških trt, ki so jih v tistem času množično vozili iz Novega sveta.

Evropejci so trto opazili že kmalu po svojem prihodu v Ameriko in v svojih poročilih velikokrat omenjali njeno bujno rast in rodnost. Prvi so jo nameravali gojiti naseljenci na vzhodni obali severne Amerike, in sicer tako, kot je bilo v navadi v Evropi. Ker pa so klimatski pogoji na novo kultiviranih območjih precej drugačni od tistih v Evropi, so imeli v začetku nemalo težav. Tudi zato, ker so prvi naseljenci, ki so se spopadali z njeno pridelavo, izhajali iz dežel, kjer tradicija pridelave vin ni obstajala, so bili njihovi poskusi sprva precej klavni. Na ameriški zahodni obali, ki so jo najprej začeli naseljevati španski misijonarji in za potrebe bogoslužja iz Evrope prinesli svojo trto, so novi naseljenci naleteli na evropskim bolj primerljive klimatske pogoje, zato so se pri gojenju vinske trte srečevali s precej manj težavami. Do vključitve Kalifornije v ZDA sta bili območji skoraj popolnoma ločeni. Ko pa je trtna uš zašla tudi na to območje, so bili na zahodni ameriški obali prisiljeni sprejeti enaka pravila igre kakor Evropejci.

V Evropi na trtno uš sprva nihče ni bil pozoren.

Prva poročila o propadanju vinogradov so se pojavila v južni Franciji, ko pa so propadanje vzročno-posledično povezali s trtno ušjo, se je zanimanje zanj izjemno povečalo. To zanimanje se je hitro zmanjšalo, ko so našli rešitev za nastali problem.

Čeprav se ameriškim vinom zaradi njihove izrazite arome v Evropi ni uspelo uveljaviti, saj so imeli Evropejci na razpolago veliko lastnih dobrih sort, je bila ameriška trta ključnega pomena pri reševanju evropskega vinogradništva v času, ko je trtna uš pustošila po njenih vinskih gorah. Izhod iz začaranega kroga je namreč pomenilo križanje evropske in ameriške vinske trte, saj je ameriška trta na trtno uš odporna, evropskim trtam pa te odpornosti ni uspelo razviti.

Kot v druge evropske dežele je trtna uš v poznih sedemdesetih letih 19. stoletja zašla tudi na s Slovenci poseljeno območje. Odkrili so jo leta 1880 pri Sečovljah in na Bizeljskem, na Kranjskem pa so jo prvič potrdili na skrajnem vzhodu Dolenjske pri kraju Velika dolina leta 1884. Kje je trtna uš pravzaprav prvič prešla kranjsko mejo, ni mogoče natančno ugotoviti. Ena od možnosti je bil nakup trsov neposredno v državni vinogradniški in sadjarski poskusni postaji v Klosterneuburgu, druga pa razširitev iz Štajerske, kjer so jo odkrili nekoliko prej in kjer je prav tako občutno skrčila vinorodne površine ter posredno pripravila teren za širjenje šmarnice. Kmetje z obeh strani kranjsko-štajerske meje so neprestano prehajali mejno črto, zato je možnost prenosa vedno obstajala. Morda natančen datum in lokacija prenosa trtne uši niti nista tako pomembna, saj Kranjska nikakor ni bila izolirano območje, zato je bila okužba neizogibna, njenega širjenja po deželi pa ni bilo mogoče preprečiti.

Država je lahko svoj delez v boju proti trtni uši in posledicam njenega delovanja prispevala s sprejemanjem ustrezne zakonodaje. Ta je predvidevala karanteno in različne fitosanitarne ukrepe, pri čemer je glavni del odgovornosti padel na lastnika vinograda. Če je ta posumil, da je njegov vinograd napadla trtna uš, je moral o tem nemudoma obvestiti župana, ta pa okrajno glavarstvo. Iz okuženega vinograda niso smeli odnašati trt ali njenih delov ter drugih predmetov.

Ko je trtna uš v vinogradu končala svoje delo, je bilo treba zemljišče očistiti in sanirati. Novi zakon iz leta 1885 je poleg postopkov razkuževanja, načina izplačevanja odškodnin, osemletne oprostitve plačila davčne obveznosti tistim, ki so želeli svoj opustošeni vinograd obnoviti, in drugih denarnih vzpodbud omenjal tudi način obnove vinogradov po izpeljani sanaciji zemljišča.

Zaradi nenadnega in povečanega povpraševanja po ameriških trtah teh v Evropi sprva ni bilo dovolj. Da bi prebrodili pomanjkanje, so začele nastajati trsnice, v katerih so skušali vzgojiti čim več ključev oziroma podlag za cepljenje. Razumljivo je, da je

prva državna trsnica na Kranjskem nastala v Kostanjevici na Krki, saj je bilo prav na Dolenjskem 90 odstotkov vseh kranjskih vinogradniških površin. Kostanjeviška trsnica za vzgojo ameriških sadik je bila nekaj časa poleg kmetijske šole Grm edina, ki je kranjske kmete zalagala s ključi. V času, ko je bilo povpraševanje po ameriških trtah največje, njune kapacitete niso mogle zadostiti vsem potrebam. Ministrstvo za kmetijstvo je zato z nekaterimi zasebniki na Dolenjskem sklenilo posebne pogodbe o subvencioniranju njihovih trsnic, iz katerih so morali oddajati del pridelanih ključev. Sčasoma se je razširila tudi mreža državnih trsnic, okrepljena s krajevnimi podružnicami, ki so delovale pod okriljem Kranjske kmetijske družbe.

Ključce so skušali vzgojiti iz različnih ameriških sort, vendar se nekatere niso dobro obnesle. Ker pa so se razmere na kranjskih vinorodnih področjih med sabo zelo razlikovale, se je pojavil še dodaten problem. Vinogradniki iz Vipavske doline so npr. ključce iz Kostanjevice, tudi če so bili zastonj, zavračali, ker so bili za sajenje na njihovih zemljiščih prekratki.

Sajenje trt na ameriških ključih je v začetku za marsikaterega kmeta predstavljalo težavo. Mali kmetje si stroška nakupa niso mogli privoščiti, slaba informiranost ljudi pa je ob že pregovorni konservativnosti kranjskega kmeta pripomogla k temu, da se marsikdo ni upal spustiti v finančno tveganje z novotarijo, katerega uspeh je bil precej nepredvidljiv. Nezaupanje je bilo celo tako veliko, da deželni denarja, namenjenega vzpodbujanju obnove vinogradov, najprej sploh ni uspelo porabiti.

Ker je bilo širjenje trtne uši in škoda, ki jo je povzročala, v drugi polovici 19. stoletja problem celotne Evrope, je avtor pozornost namenil tudi različnim strokovnim srečanjem, na katerih so govorili o problemu in možnostih ukrepanja. Opisal je, kako so se s problemi vinske trte in trtne uši spopadale nekatere druge države, ter zakonodajo, ki so jo sprejele z namenom omejevanja njenega širjenja.

Sočasno so strokovnjaki ugotavljali, da vinogradništvo na Kranjskem ni v težavah zgolj zaradi trtne uši. Ko so primerjali donosnost kranjskih vinogradov s tistimi na Štajerskem, so menili, da podnebne in pedološke razlike ne opravičujejo dvakrat večje donosnosti slednjih. Ker so za nizko donosnost krivili tudi slabo in nestrokovno delo kot posledico neizobraženosti kmetov, je bila ena od logičnih rešitev ustanovitev še ene kmetijske šole. Šola na Slapu pri Vipavi je bila sicer namenjena izobraževanju ljudi iz vse dežele, vendar je imela na prebivalstvo oddaljene Dolenjske malo vpliva. Prve razprave o možnostih ustanovitve kmetijske šole na Dolenjskem je mogoče zaslediti v začetku sedemdesetih let 19. stoletja, dejansko pa je bila ustanovljena leta 1886.

Avtor se je s problematiko kmetijstva v drugi

polovici 19. stoletja in posebej trtne uši začel ukvarjati že v času svojega rednega študija, saj je bilo spopadanje kranjskega deželnega odbora s to nevarnostjo tema njegove diplomske naloge. Osvetljevanju istega problema se posveča tudi v številnih drugih člankih. V slovenskem zgodovinopisju se po njegovih navedbah problema trtne uši doslej še nihče ni poglobljeno lotil, zato se pri obravnavanju problematike, razen na nekaj člankov, na obstoječo domačo literaturo ni mogel opreti. Veliko več je na razpolago tuje, zlasti iz angleško govorečih območij, saj so se s težavami zaradi trtne uši v novjšem času veliko ukvarjali predvsem v ZDA. Zaradi lokalnih razmer se je v Kaliforniji namreč kot podlaga za cepljenje vinske trte uveljavila sorta, ki je le delno odporna nanjo, posledično pa je tam zato v osemdesetih letih 20. stoletja mali škodljivec ponovno povzročil škodo katastrofalnih razsežnosti.

Knjiga Mihe Seručnika, *Trtna uš*, ta strašno drobna pošast, je napisana v prijetno tekočem in razumljivem jeziku. Barvnega slikovnega gradiva, ki ponavadi popestri objavo v zbirki *Thesaurus memoriae*, je v tej knjigi sicer nekoliko manj, zato pa delo postreže s številnimi grafikoni in razpredelnicami za ponazoritev problema. Za prvo in drugo poglavje, v katerih avtor obravnava vinsko trto in trtno uš, je moral predelati tudi precej literature biološke stroke, zato je njegovo delo eno redkih, ki s predstavitvijo razširjenosti vinske trte, njene zgradbe in delov, vinske trte v Novem svetu, življenjskih ciklov trtne uši, škode, ki jo povzroča na trtah, odpornosti ameriških trt nanjo ter zatiranja njenega delovanja med seboj tesno povezuje družboslovne in naravoslovne znanstvene stroke. Na primeru Velike doline pa je avtor tudi nazorno prikazal uporabljene vire in računalniško obdelavo podatkov, opisal območje, ki ga je nesreča prizadela, in analiziral podatke, ki jih za obravnavo njegove teme ponuja pregledano arhivsko gradivo.

Dejansko je bila druga polovica 19. stoletja čas, ko je bil v habsburški monarhiji upravni aparat že precej izpopolnjen, posledično pa je z njegovim delovanjem nastajalo gradivo, ki je danes odličen vir za preučevanje. Avtor pričujoče študije je za osnovni vir prikaza zemljiških razmer uporabil predvsem evidence reambulančnega katastrskega operata iz druge polovice 19. stoletja. Podatke je dopolnil s tistimi, ki mu jih je uspelo najti v »knjigah duš« (status animarum), ki so jih v župnijah za lastno delovanje in potrebe župljanov vodili župniki, zato so vsaj nekatere med njimi izredno bogat vir različnih statističnih podatkov.

Kot je bilo rečeno že v uvodu, je trtna uš res predstavljala majhen problem, ki pa je v trenutku, ko je bil postavljen v konkretne okoliščine, postal velika težava. Vinogradniška kriza, ki jo je povzročil mali zajedalec, je sledila velikemu gospodarskemu zlomu. Za kranjskega kmeta je to od zemljiške od-

veze dalje po avtorjevih besedah pomenilo stalno stisko. Tudi izgradnja železnice, ki je za gospodarstvo predstavljala velik napredek, je bila za kmeta vsaj v začetnem obdobju prekletstvo. In kljub temu, da se zdi tema, s katero se delo ukvarja, za zgodovinarsko stroko nenavadna, se mnenje bralca ob njegovem prebiranju zelo hitro spremeni. Ker je avtor temo zajel zelo na široko, veliko neodgovorjenega pravzaprav niti ne ostane. In na koncu glede na vse prebrano ugotovimo, da je avtor knjigi v naslovu »Trtna uš« upravičeno dodal citat »ta strašno drobna pošast«.

Alenka Kacičnik Gabrič

Knjižne novosti o istrski preteklosti

Objave, ki zadevajo istrsko zgodovino, so med zgodovinarji osrednjega slovenskega prostora – z izjemo spletno in medijsko dobro podprtih publikacij založbe Annales – neredko deležne preskromne pozornosti. To velja tako za periodiko, ki ima že daljšo tradicijo, kot npr. Vjesnik istarskog arhiva (pod tem imenom izhaja v Pazinu od leta 1991 in je naslednik Vjesnika Državnog arhiva u Rijeci, ki je začel izhajati leta 1953 in se čez nekaj let preimenoval v Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, od 1966 pa v Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu), Buzetski zbornik (izhaja od 1976), kot za revije s krajšim »stažem«, kot so Tabula. Časopis filozofskog fakulteta u Puli (izhaja od 1999), zborniki mednarodnih nadveletnih znanstvenih srečanj v Poreču Istarski povijesni biennale (2005, 2007, 2009, 2011), nova revija Histria. Godišnjak Istarskog povijesnog društva (prva številka je izšla 2011). Naši pozornosti se še prej kot periodične publikacije izmaknejo knjižne objave, bodisi znanstvene monografije ali monografske znanstvenokritične objave virov. Sledeče recenzije želijo opozoriti na nekatere od njih.

Marija Mogorović Crljenko: Nepoznati svijet istarskih žena. Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću. Zagreb : Srednja Europa, 2006, 208 strani.

Tako kot v slovenski se je tudi v hrvaški historiografiji zanimanje za zgodovino žensk ali »žensko zgodovino« pojavilo razmeroma pozno, šele pred nekaj desetletji. Prvotni odpor do takih raziskav ni temeljil na (sodobnem) mnenju, da izlo-

čevanje raziskav preteklosti žensk iz celote ljudi ženskam pripenja manjvrednostni pečat, ampak predvsem na dejstvu, da je tovrstna »zahodna« historiografija v prvih fazah neredko izražala pretiran feminizem.

Glede na zapuščino, ki so jo v zgodovini puščale za seboj, so bile občasno omenjene predvsem ženske pripadnice visoke družbe, medtem ko so pripadnice nižjih slojev ostajale neopažene. To zlasti velja za starejša zgodovinska razdobja od srednjega do zgodnjega novega veka, ki so praviloma »podhranjena« tudi glede raziskanosti drugih vsebin vsakdanjega življenja. Od rokopisnih virov za omenjeni čas so bili kot prvi – ob kronikalnih virih – vredni objav in raziskav zlasti pravni zapisi – zakoniki in statuti, ki so vsebinsko vsestranski in s stališča zakonskih predpisov obravnavajo najrazličnejše plati življenja. Mnogo zahtevnejše, zato tudi manj prisotno, pa je raziskovanje nekdanjega življenja s preučevanjem (roko)pisnih preostankov vsakdanjih poslovnih in pravnih dogovorov: prav ti v obliki drobnih nepovezanih podatkov zrcalijo takó vsakdanjo realnost »nevidnih« ženà kakor tudi »nevidnih« moških in otrok. Slikajo podobo, ki je mozaična in nestereotipna ter se pogosto ne ujema s poenostavljenimi pojmovanji, ki jih je mogoče povzeti iz statotov.

